

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ**Α. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ****1.ΤΑ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ¹****α. Ο πληθυσμός****ΟΙ ΕΠΕΚΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ****ΕΚΤΑΣΗ**

Συμπλήρωσε με βάση το χάρτη και τον πίνακα 1, σ.15

	βόρεια σύνορα	περιοχές	τ. χλμ
1830			
1864			
1881			

ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ

Συμπλήρωσε την πυκνότητα πληθυσμού

1828	
1911	
Δ. Ευρώπη	

συμπέρασμα : να επιλέξεις

- ☐ Η Ελλάδα χώρα μικρή, ολιγάνθρωπη και αραιοκατοικημένη
- ☐ Η Ελλάδα χώρα μικρή, αλλά με ικανοποιητικό πληθυσμό

ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΣΚΗΝΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΟΥ 1824

Εξάντληση τόπου, ανθρώπων, εδάφη γυμνά (υπερβόσκηση, υλοτομία, αγρανάπαυση) >> αίσθηση εγκατάλειψης

Γοργή αύξηση πληθυσμού, αλλά πάντα αραιοκατοικημένη

- Μικρές οικονομικές δυνατότητες και πλεονάσματα
- Ναυτικός αποκλεισμός 1854 έδειξε τις αδυναμίες (πείνα, αρρώστια, απώλειες)

Β. Οι μετακινήσεις μέσα και έξω από την Ελλάδα

Πόλεις : αναπτύσσονται, αλλά μικρές σε σύγκριση με Δ. Ευρώπης

Μετανάστευση:

- Υπαιθρος>πόλεις (εσωτερική) : όχι εγκατάσταση-λίγες ευκαιρίες
- Υπαιθρος>εξωτερικό (εξωτερική) : περιοχές : λιμάνια Αν. Μεσογείου-Μ. Θάλασσας, Δούναβης, Ν. Ρωσία, Μ.Ασία, Αίγυπτος - σταφιδική κρίση > Αμερική τέλος 19^{ου}-αρχές 20^{ου} αιώνα

¹ **ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ :** οικονομία που βασίζεται στην αγροτική παραγωγή

ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ : μετάβαση από την αγροτική οικονομία σε μια οικονομία που βασίζεται στη βιομηχανική παραγωγή. Η αλλαγή αυτή συνοδεύεται από μετακίνηση ανθρώπων και δραστηριοτήτων από την ύπαιθρο στα πόλεις (αστικά κέντρα > αστικοποίηση). Στην Ελλάδα η αστικοποίηση καθυστέρησε σημαντικά σε σύγκριση με τις προηγμένες χώρες της Δυτικής Ευρώπης. (μόλις στα τέλη του 19^{ου} - αρχές του 20^{ου} αι.). Η περιγραφή της διαδικασίας αυτής είναι το αντικείμενο του κεφαλαίου 1.

2. ΟΙ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΜΕΣΑ ΚΑΙ ΕΞΩ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ Η «ΜΕΓΑΛΗ ΙΔΕΑ»**Στην Ελλάδα :**

- Ανατολή παρά Δύση (=σημείο αναφοράς)
- Απουσία ισχυρών κέντρων ανάπτυξης λόγω έλλειψης :
 1. πρώτων υλών
 2. πλεονάζοντος ειδικευμένου / φτηνού εργατικού δυναμικού
 3. κεφαλαίων
 4. εσωτερικής αγοράς»

εκτός Ελλάδος :

- ισχυρά κέντρα ελληνισμού (πνευματική, οικονομική, παραγωγική ανάπτυξη και κυριαρχία) : από Ουκρανία ως Σουδάν, από Δούναβη ως Καύκασο, από Σμύρνη ως Κιλικία
- Έλληνες της Διασποράς :
 1. αντιμετωπίζουν το ελληνικό βασίλειο ως «φτωχό και ανεπρόκοπο συγγενή»
 2. τέλος 19^{ου} αιώνα : ανακαλύπτουν τη σημασία της Ελλάδας ως «ασφαλούς καταφυγίου» και πεδίου ανάπτυξης οικονομικών δραστηριοτήτων.

Η Μεγάλη Ιδέα² και οι συνέπειές της

Διαμόρφωση της Μεγάλης Ιδέας

Πρόδοος Ελληνισμού Διασποράς >>> το υπάρχον ελληνικό κράτος είναι μια «ημιτελής» κατασκευή = «Μεγάλη Ιδέα» >>> διεύρυνση συνόρων

Συνέπειες Μ.Ι.

1. Πολιτικές³
2. Οικονομικές⁴ : ενδιαφέρον στραμμένο στη Μ.Ι. και όχι στα εσωτερικά ζητήματα (οικονομική ανόρθωση-γεφύρωση χάσματος με Δύση)- οι οικονομικές πρωτοβουλίες «έρμαιοι» των εθνικών κρίσεων.

Σκηνή από την Κρητική Επανάσταση του 1869

Το ολοκαύτωμα της μονής Αρκαδίου, Κρήτη 1869

Σκηνή από μάχη του ελληνοτουρκικού πολέμου του 1897

² **Μεγάλη Ιδέα** : Η αντίληψη/ιδεολογία ότι το ελληνικό κράτος δεν έχει ολοκληρωθεί και, κατά συνέπεια, καθήκον έχει να απελευθερώσει τους *αλύτρωτους αδελφούς* ενσωματώνοντας τα εδάφη στα οποία κατοικούσαν. Ονομάζεται και "αλυτρωτισμός", γιατί στράφηκε κυρίως προς τις περιοχές εκείνες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που δεν απελευθερώθηκαν, δε "λυτρώθηκαν" με την Επανάσταση του 1821.

³ Η Μεγάλη Ιδέα κυριάρχησε στην πολιτική ζωή της Ελλάδας από τη δεκαετία του 1840 ως το 1922 (Μικρασιατική καταστροφή).

⁴ Πιο απλά : το κράτος, επειδή χρηματοδοτούσε συνεχώς ατυχείς τοπικές επαναστάσεις (Ηπειρος, Θεσσαλία, Μακεδονία, Κρήτη), δεν μπορούσε να φροντίσει για την εσωτερική οικονομική ανάπτυξη.

Β. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟ 19^ο ΑΙΩΝΑ**1. ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟ****ΑΙΤΙΑ**

1. οικονομικά μεγέθη Ελλάδας (μικρά)
2. μικρός πληθυσμός
3. περιορισμένη αγοραστική δυνατότητα κατοίκων
4. απουσία μεγάλων παραγωγικών μονάδων

εσωτερικό εμπόριο

- πολύ χαμηλά επίπεδα (?κείμενο, σ. 19)
- τέλη 19^{ου} αι. : αύξηση εμπορικής κίνησης στις πόλεις (κυρίως εισαγόμενα)

εμπόριο Ελλάδας ως 1913 κυρίως
εξωτερικό εμπόριο

Εξωτερικό εμπόριο

- Μόνιμα παθητικό (περισσότερες εισαγωγές από εξαγωγές) >> αρνητικό ισοζύγιο πληρωμών
- Σημασία εμπορίου:
 1. αντιμετώπιση επισιτιστικού προβλήματος⁵
 2. πηγή εσόδων για δημόσια ταμεία (τελωνειακοί δασμοί)
- ανάπτυξη εμπορίου :
ανάλογη με γενικότερη βελτίωση οικονομίας και διεθνούς εμπορίου
στατιστικά εντυπωσιακά :

Συνολική αξία εισαγωγών-εξαγωγών	
1851	36.000.000 χρυσές δρχ.
1901	235.000.000 χρυσές δρχ.
1911	315.000.000 χρυσές δρχ.

Εξαγωγές

Γεωργικά προϊόντα	Πρώτες ύλες	Βιομηχανικά προϊόντα
1. σταφίδα (1/2)	1. μεταλλευτικά προϊόντα (1/5) (μόλυβδος, μαγγανιούχα μεταλλεύματα, σμύριδα, θηραϊκή γη)	ασήμαντες
2. ελαιόλαδο		
3. κρασί (μετά το 1900)		
4. βαμβάκι (αμερ. εμφύλιος)		
5. καπνός (2-3%- ανερχόμενος)		
6. κατεργασμένα δέρματα (ως 1880)		
Ποσοστό : 2/3 >> 3/4	Ποσοστό : 1/5	Ποσοστό :

Εισαγωγές

Αγροτικά προϊόντα	Πρώτες ύλες	Βιομηχανικά προϊόντα
1. δημητριακά (σιτάρι)	1. ορυκτά (άνθρακας)	1. υφάσματα
	2. ξυλεία	2. νήματα
		3. χημικά προϊόντα
		4. μηχανήματα
Ποσοστό : 1/3	Ποσοστό : ?πιν.3, σ.21	Ποσοστό : ?πιν.3, σ.21

Χώρες

Αγγλία (σύνολο σταφίδας, μόλυβδος), Γαλλία, Βέλγιο, Οθωμανική Αυτοκρατορία (σημαντικές συναλλαγές, αλλά όχι στην πρώτη θέση ??)

Οι ελληνικοί εμπορικοί οίκοι του εξωτερικού :

- Ν. Ρωσία, χώρες Δούναβη, ΚΠολη και άλλα λιμάνια Οθ. Αυτοκρατορίας, Σμύρνη, Αλεξάνδρεια
- ανταγωνίζονται εγχώριους εμπόρους και ευρωπαϊκούς οίκους

⁵ Η Ελλάδα όλο το 19^ο αιώνα και ως τις αρχές του 20^{ου} αντιμετώπιζε έντονο πρόβλημα έλλειψης σιτηρών και άλλων ειδών διατροφής και αναγκαζόταν να εισάγει.

2. Η ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΝΑΥΤΙΛΙΑ

Τα αίτια της ναυτικής και εμπορικής ανάπτυξης του 18^ο αιώνα (προεπαναστατικά)

1. έξοδος Ρωσίας στη Μ. Θάλασσα >> ανάπτυξη εμπορίου στα λιμάνια Μ. Θάλασσας και Μεσογείου
2. Συνθήκη Κιουτσούκ-Καϊναρτζή (1774) : προστασία χριστιανικών πλοίων από Ρωσία
3. Γαλλική Επανάσταση-Ναπολεόντειοι πόλεμοι :
 - διάσπαση ηπειρωτικού αποκλεισμού Γαλλίας από αγγλικά πλοία >> μεγάλα κέρδη
 - εξαφάνιση γαλλικών πλοίων από Μεσόγειο

Η καταστροφή της ελληνικής ναυτιλίας κατά την Επανάσταση (1821-1830)

- Μετατροπή εμπορικού στόλου σε πολεμικό
- Κλειστοί οι εμπορικοί δρόμοι
- Καταστροφή -παρακμή ναυτικών κέντρων (Ψαρά, Γαλαξίδι)
- Περισώθηκε η προδιάθεση και η γνώση

Η ανάπτυξη νέων ναυτικών κέντρων στο νέο ελληνικό κράτος (μετά το 1830)

Η Σύρος (ισχυρό ναυτιλιακό κέντρο):

1. Πρόσφυγες από Χίο κ.αλλού
2. Στρατηγική θέση (κέντρο Αιγαίου, στους δρόμους από Στενά-Μαύρη Θάλασσα προς Μεσόγειο)
3. Σημαντική η συμβολή των ελληνικών παροικιών στα εμπορικά κέντρα της περιοχής (Ν. Ρωσία, εκβολές Δούναβη, ΚΠολη, Σμύρνη, Αίγυπτος)

Η ανοδική πορεία της ελληνικής ναυτιλίας κατά το 19^ο αιώνα

- Ανοδική πορεία , παρά τις περιόδους κρίσης-ανταγωνισμό ατμοπλοίων
- αυξομειώσεις την περίοδο αντικατάστασης ιστιοφόρων με ατμόπλοια
- Δημόσια έργα για ναυτιλία : λιμάνια, σύστημα φάρων (και ? σ. 34)

Χωρητικότητα. πλοίων	
1840	100.000 τόνοι
1866	300.000 τόνοι

Η είσοδος στην εποχή του ατμού⁶ (μετά τα μέσα 19^{ου} αιώνα)

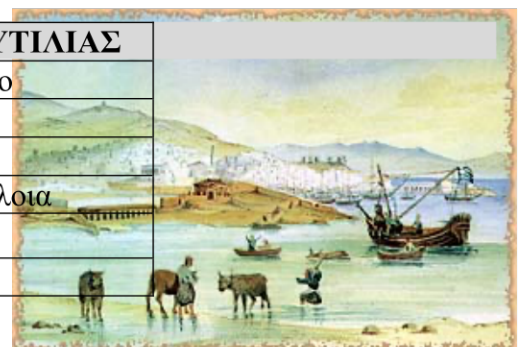
- κεφάλαια σημαντικά (κράτος, τράπεζες, ομογενείς) >>> ανατροπή παραδοσιακών εφοπλιστικών σχέσεων
- περιορισμένη διαθεσιμότητα κεφαλαίων +επιχειρηματικός κίνδυνος⁷ >>αναστολή ανάπτυξης
- Ανάπτυξη αισθητή την τελευταία δεκαετία του 19^{ου} αιώνα :
- Σημαντική η συμβολή των Ελλήνων επιχειρηματιών Δούναβη

αριθμός ατμοπλοίων	
1890	97
1901	191
1912	389

Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος

Νέα καταστροφή : 1914-1919 : υποδιπλασιασμός του εμπορικού στόλου

ΣΥΝΟΠΤΙΚΟ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΝΑΥΤΙΛΙΑΣ	
18 ^{ος} αι. (προεπαναστατικά)	Ανάπτυξη-κυριαρχία στη Μεσόγειο
Επανάσταση (1821-1830)	Καταστροφή
Μετά το 1830	Ανάπτυξη νέων κέντρων(Σύρος)
1860 και εξής	Ανάπτυξη με αυξομειώσεις-ατμόπλοια
Τέλη 19 ^{ου} αι. -αρχές 20 ^{ου}	Μεγάλη ανάπτυξη
Α΄ Παγκ. Πόλεμος(1914-18)	καταστροφή

Η Ερμούπολη της Σύρου, 19^{ος} αι.

⁶ Το πρώτο ατμόπλοιο τέθηκε σε κίνηση στην Αγγλία το 1807. Στην Ελλάδα το 1857.

⁷ Επιχειρηματικός κίνδυνος : ο κίνδυνος απώλειας των κεφαλαίων που επένδυε ο εφοπλιστής ήταν μεγάλος. Τα ναύαγια ήταν συχνότερα την εποχή εκείνη...

3. Η ΔΙΑΝΟΜΗ ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ ΚΤΗΜΑΤΩΝ

Ορισμός

Εθνικά κτήματα ή εθνικές γαίες = ακίνητες/κτηματικές περιουσίες Οθωμανών που περιήλθαν στον έλεγχο του ελληνικού κράτους (μετά την Επανάσταση).

Προεπαναστατικά ανήκαν στο οθωμανικό δημόσιο, σε μουσουλμανικά ιδρύματα, σε ιδιώτες (ως ιδιοκτησία ή δικαίωμα νομής⁸)

Δυνατότητες χρήσης κατά την επανάσταση

Στο ελληνικό κράτος περιήλθαν «επαναστατικῶ δικαίῳ»⁹

Το μόνο κεφάλαιο στην επανάσταση : υποθήκες για δάνεια¹⁰, εκποίηση¹¹

Έκταση : 4-5.000.000 στρέμματα κατά προσέγγιση (περίπλοκο το οθωμανικό καθεστώς ιδιοκτησίας και οι μηχανισμοί απογραφής)

Παράγοντες που καθιστούσαν δύσκολη τη διανομή των εθνικών κτημάτων¹²

1. Τα δικαιώματα εκμετάλλευσης της γης που είχαν πολλοί καλλιεργητές ήδη προεπαναστατικά (πλήρωναν 15% στον κατ' όνομα ιδιοκτήτη και δεκάτη) >> δύσκολο για κράτος να απαιτήσει εξαγορά με υψηλό τίμημα¹³
2. Η έλλειψη ξεκάθαρων τίτλων ιδιοκτησίας (στο οθωμανικό δίκαιο υπήρχαν επάλληλα δικαιώματα επί της γης¹⁴)
3. Η εξαγορά γης στη Στερεά Ελλάδα απ' ευθείας από τους Οθωμανούς >> το κράτος έχανε έσοδα
4. Καταπατήσεις (σε εποχές ταραχών και κρίσης) – δεν αποδεικνύονταν λόγω αμφισβητούμενων πιστοποιητικών (μεγάλη διαφορά οθωμανικού- βυζαντινορωμαϊκού δικαίου >> ατασθαλίες)

Ο πολυτεμαχισμός των εθνικών γαιών (=κατάτμηση σε μικρές/μεσαίες ιδιοκτησίες και όχι μεγάλα κτήματα)

Αίτια:

1. έλλειψη μεγάλων κεφαλαίων
2. τάση (κεφαλαιούχων) για απόκτηση ακινήτων στις πόλεις

Συνέπειες

1. άμβλυνση αντιθέσεων – όχι κοινωνικές εντάσεις για εθνικές γαίες¹⁵
2. μικρές ιδιοκτησίες : ευπρόσβλητες στις κρίσεις-έκτατες στις διαθέσεις της αγοράς και στις φορολογικές πιέσεις >>>ανάπτυξη συστήματος πολιτικής προστασίας (πολιτευτές περιορίζουν πιέσεις, παρεμβαίνουν στους κρατικούς μηχανισμούς, όπως οι προεστοί πριν την επανάσταση)

Οι νομοθετικές ρυθμίσεις του 1870-71 (Η αγροτική μεταρρύθμιση του 1870-71)

Στόχοι : 1. εξασφάλιση ακτημόνων με παροχή γης 2. έσοδα για το (φτωχό) κράτος από την εκποίηση (επιτεύχθηκε μόνο ο πρώτος στόχος)

Περιεχόμενο : οι δικαιούχοι αγρότες μπορούσαν να αγοράσουν ως 80 στρ. ξηρικά ή 40 στρ. αρδευόμενα

Αποτελέσματα :

- 1870-1911 : διανεμήθηκαν 2.650.000 στρ. με 370.000 παραχωρητήρια (>>>φιλοδοξίες/δυνατότητες αγροτών περιορισμένες-πολυτεμαχισμός μεγάλος¹⁶)
- η έκταση των φυτειών (ελιές-αμπέλια) μικρότερη των καλλιεργειών δημητριακών¹⁷
- σημαντική η διανομή (ενώ 1833-1870 μόνο 600.000 στρ.)-οριστική αντιμετώπιση προβλήματος¹⁸
- μόνο το 50% του αντιτίμου πληρώθηκε

⁸ **δικαίωμα νομής** : δικαίωμα εκμετάλλευσης της γης (ενοικίαση ή καλλιέργεια)

⁹ **επαναστατικῶ δικαίῳ** : χωρίς συμφωνία με τους Οθωμανούς, απλώς και μόνο με την απελευθέρωση των εδαφών.

¹⁰ Στη διάρκεια της Επανάστασης οι ελληνικές κυβερνήσεις έλαβαν δύο δάνεια (1824 και 1825) από την Αγγλία. Τα εθνικά κτήματα χρησίμευσαν ως υποθήκη, δηλαδή ως εγγύηση σε περίπτωση που οι δανειζόμενοι Έλληνες δεν θα μπορούσαν να αποπληρώσουν τα δάνεια.

¹¹ **εκποίηση** : πώληση

¹² Η διανομή των εθνικών κτημάτων θα μπορούσε να λύσει το πρόβλημα των ακτημόνων γεωργών, που θα αποκτούσαν (με μικρό τίμημα) γη, ενώ και το κράτος θα εισέπραττε σημαντικά έσοδα. Το πρόβλημα λύθηκε το 1870-71.

¹³ Οι γεωργοί που καλλιεργούσαν εθνικά κτήματα δεν είχαν συμφέρον να αγοράσουν τη γη, αφού έτσι κι αλλιώς την εκμεταλλεύονταν καταβάλλοντας μικρά ποσά στο κράτος (τον κατ' όνομα ιδιοκτήτη)

¹⁴ Στο οθωμανικό δίκαιο για την ίδια γη αναγνωρίζονται διαφορετικά δικαιώματα που μπορεί να ασκούνται από διαφορετικά πρόσωπα : δικαίωμα ψιλής κυριότητας, κατοχής, νομής, ενοικίασης κλπ)

¹⁵ Στην Ελλάδα δεν σημειώθηκαν κατά το 19^ο αιώνα εξεγέρσεις αγροτών με αίτημα τη διανομή γης.

¹⁶ ο μέσος όρος των παραχωρηθέντων ιδιοκτησιών ήταν μόλις 7,1 στρέμματα

¹⁷ προφανώς για να ενισχυθεί η καλλιέργεια δημητριακών, λόγω της έλλειψης που αντιμετώπιζε η χώρα

¹⁸ Πρέπει να σημειωθεί ότι το πρόβλημα επανεμφανίστηκε μετά την ενσωμάτωση της Θεσσαλίας (1881), όπου υπήρχαν πολλές μεγάλες ιδιοκτησίες και πολλοί ακτήμονες αγρότες (το ζήτημα εξετάζεται σε επόμενο κεφάλαιο του βιβλίου)

4. Η ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗ ΤΩΝ ΟΡΥΧΕΙΩΝ

στόχοι

- περιορισμένο ενδιαφέρον για εκμετάλλευση υπεδάφους (γιατί;)
- τα προϊόντα του υπεδάφους προορίζονταν για :
 - α. εξυπηρέτηση τοπικών αναγκών : λατομεία, οικοδομικά υλικά
 - β. εξαγωγές : μεταλλευτικά προϊόντα στα βιομηχανικά κράτη της Δ. Ευρώπης (ακατέργαστα ή με στοιχειώδη επεξεργασία)

Παράγοντες ραγδαίας εξέλιξης μετά το 1860

1. Νομοθεσία : ευνοϊκοί όροι εκχώρησης μεταλλευτικών δικαιωμάτων
2. Διάφορες συγκυρίες : έργα διάνοιξης διώρυγας Σουέζ, άνοιγμα διώρυγας (1869) αναβάθμισε την Αν. Μεσόγειο

Η περιοχή του Λαυρίου

3. Η πιο γνωστή μεταλλευτική περιοχή από την αρχαιότητα
4. 1866 : γαλλο-ιταλική εταιρεία (Σερπιέρι-Ρου) εκμεταλλεύεται υπόγεια κοιτάσματα μολύβδου και αργύρου και σκωρίες¹⁹ >>> σημαντικές εξαγωγές

άλλες εκμεταλλεύσεις

1. Μήλος :
2. Νάξος :
3. Θήρα :
4. μάρμαρο : μετά το 1870
5. αλυκές

Τα μεταλλεία του Λαυρίου το 19ο αιώνα

¹⁹ σκωρίες : τα κατάλοιπα της μεταλλευτικής δραστηριότητας μετά την εξαγωγή του καθαρού μεταλλεύματος. Στο Λαύριο οι σκωρίες αργύρου και μολύβδου περιείχαν σημαντικές ποσότητες μεταλλεύματος, το οποίο σε παλαιότερες εποχές (με κατώτερα τεχνολογικά μέσα) δεν είχε γίνει δυνατό να εξαχθεί.

5. Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΡΑΠΕΖΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

Η ανάγκη δημιουργίας τραπεζικού συστήματος

- Δημιουργία κεντρικής τράπεζας²⁰-τραπεζικού συστήματος : απασχόλησε κυβερνήσεις από το 1830

Ίδρυση τραπεζών αναγκαία για :

- Εξυπηρέτηση κυβερνητικών αναγκών (διαχείριση κρατικού δανεισμού, έκδοση χαρτονομίσματος κλπ)
- Λύση προβλήματος πιστωτικών αναγκών²¹ (κεφάλαια για επιχειρήσεις με όρους οργανωμένης αγοράς-εξάλειψη τοκογλυφίας²²)

Το πιστωτικό σύστημα στα πρώτα χρόνια της ανεξαρτησίας

- Πρωτόγονο
- Συνδεδεμένο με εμπόριο αγροτικών προϊόντων (εξαγωγές σταφίδας) – έμποροι = πιστωτές / τοκογλύφοι (δάνειζαν χρήματα στους παραγωγούς, προαγοράζοντας την επικείμενη παραγωγή με δυσμενείς όρους²³).
- Έλλειψη πιστώσεων για άλλους κλάδους
- Αποθαρρύνονταν τα κεφάλαια του εξωτερικού
- Γίνονταν έντονες προσπάθειες με στόχο : εξάλειψη τοκογλυφίας, δημιουργία πιστωτικού συστήματος για εξυπηρέτηση συμφερόντων ειδικών κοινωνικών ομάδων²⁴

Η ίδρυση της Εθνικής Τράπεζας (1841)

Κεφάλαια : από εξωτερικό και κράτος

Κύριοι μέτοχοι : Εϋνάρδος, κράτος (20%), Έλληνες έμποροι και επιχειρηματίες Διασποράς, ξένες προσωπικότητες

Πρώτος διοικητής :?σελ.30

Διευρύνσεις κεφαλαίου²⁵ : έμποροι ελληνικού χώρου(Ράλλης, Σκουζές κ.ά.)

Δραστηριότητα στα πρώτα χρόνια :

- χωρίς σαφή προσανατολισμό
- έκδοση χαρτονομίσματος η μεγαλύτερη πηγή εσόδων

Επέκταση δραστηριοτήτων :

- ίδρυση υποκαταστημάτων (..... 1845, 1846 κλπ) (?σελ. 30)
- αντιμετώπιση τοκογλυφίας, κέρδισε εμπιστοσύνη (διευρύνσεις κεφαλαίων)
- παρέμεινε η κυρίαρχη τράπεζα για πολλά χρόνια

Ίδρυση άλλων τραπεζών (κυρίως από 1860 κ. εξής) (?σελ.31)

- Τράπεζα (1839 στα Ιόνια νησιά)
- Τράπεζα
- Τράπεζα
- Τράπεζα

Το πρώτο πεντακοσάριο της Εθνικής Τράπεζας (1841)

²⁰ Κεντρική τράπεζα : τράπεζα που αναλαμβάνει βασικές οικονομικές λειτουργίες του κράτους (έκδοση χαρτονομίσματος, διαχείριση κρατικού δανεισμού). Σήμερα η κεντρική τράπεζα είναι η Τράπεζα της Ελλάδος.

²¹ Πιστωτικές ανάγκες : η ανάγκη εξεύρεσης με τραπεζικό δανεισμό κεφαλαίων που θα επενδυθούν σε επιχειρήσεις.

²² Τοκογλυφία : ο δανεισμός με υπερβολικό επιτόκιο.

²³ Οι αγρότες, για να καλύψουν τις ανάγκες τους μέχρι να πουληθεί η παραγωγή τους, δανείζονταν από εμπόρους/τοκογλύφους. Συμφωνούσαν η αποπληρωμή του δανείου να γίνει σε είδος, όταν θα ωριμάζε η παραγωγή. Η τιμή όμως που καθόριζαν ήταν πολύ χαμηλότερη από εκείνη που πρόσφερε η αγορά. Έπεφταν έτσι θύματα εκμετάλλευσης και πολλοί καταστρέφονταν.

²⁴ Ιδίως των αστών εμπόρων.

²⁵ Αύξηση των κεφαλαίων μιας επιχείρησης με έκδοση και πώληση μετοχών. Η επιχείρηση αποκτά τα αναγκαία κεφάλαια και ο αγοραστής γίνεται μέτοχος της εταιρείας και συμμετέχει στα κέρδη και τις ζημιές της.

6. Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ

Η απόσταση από την Ευρώπη κατά το 19^ο αιώνα

Δ. και Κ. Ευρώπη : Βιομηχανική Επανάσταση (ραγδαία ανάπτυξη, κοινωνικο-οικονομικές αλλαγές)

Ελλάδα : η βιομηχανία υπανάπτυκτη-συζητήσεις και αναλύσεις, αλλά όχι ανάπτυξη – απουσία προϋποθέσεων – αδιέξοδο

1830-1870 : πρώτες μονάδες-στασιμότητα

- αποσπασματική-ευκαιριακή εμφάνιση «βιομηχανικών» μονάδων
- καλύπτουν τοπικές ανάγκες
- μονάδες επεξεργασίας αγροτικών προϊόντων : αλευρόμυλοι, ελαιοτριβεία, βυρσοδεψεία, κλωστήρια (εξέλιξη παραδοσιακών μονάδων)
- αίτια στασιμότητας:
 1. μικρή έκταση εγχώριας αγοράς
 2. πίεση εισαγομένων προϊόντων
 3. έλλειψη πολυάριθμου, ειδικευμένου, φθηνού εργατικού δυναμικού

1870 : πρώτες προσπάθειες ανάπτυξης χωρίς συνέχεια

- κύμα ίδρυσης βιομηχανιών (άνω των 100)
- τάση αύξησης δυναμικού των υπαρχόντων μονάδων
- όχι ανάλογη συνέχεια-επιστροφή στη στασιμότητα

τέλη 19^{ου} – πρώτα χρόνια 20^{ου} αιώνα : οι όροι αρχίζουν να μεταβάλλονται

- σταθερό, πολυδιάστατο βιομηχανικό δυναμικό
- τάσεις ανάπτυξης βαριάς βιομηχανίας, μεταλλουργίας, ναυπηγικής, τσιμεντοβιομηχανίας

Αίτια βιομηχανικής υπανάπτυξης (καθυστέρησης, καγεξιάς) κατά το 19^ο αιώνα

1. Έλλειψη κεφαλαίων, διασπορά υπαρχόντων
2. Περιορισμένη βάση οικονομικής εξάπλωσης (μικρός πληθυσμός και έκταση)
3. Έλλειψη πρώτων υλών
4. Χρόνια έλλειψη εργατικών χεριών
5. Έλλειψη παιδείας-τεχνικής κατάρτισης²⁶

(οι προσαρτήσεις Επτανήσων (1864) και Θεσσαλίας (1881) δεν έλυσαν τα παραπάνω προβλήματα)

Μετά το 1912-13 (Βαλκανικοί πόλεμοι) : αλλαγή των δεδομένων, αλλά...

Ναι μεν : Ενσωματώθηκαν μεγάλες εκτάσεις και πληθυσμοί²⁷

Όμως η βιομηχανία:

- δεν έγινε η κινητήρια δύναμη της οικονομίας
- είχε τις γνωστές χρόνιες αδυναμίες (βλ. παραπάνω-αίτια)
- δεν άντεχε στον εξωτερικό ανταγωνισμό
- παρέμεινε σε δευτερεύουσες δραστηριότητες
- αναζητούσε σωτηρία της στην κρατική παρέμβαση²⁸

Το Μεταξουργείο Αθηνών(1853-4)

ΣΥΝΟΠΤΙΚΟ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ (19 ^{ος} –αρχές 20 ^{ου} αιώνα)	
1830-1870	πρώτες μονάδες επεξεργασίας αγροτικών προϊόντων-εξυπηρέτηση τοπικών αναγκών - στασιμότητα
1870	κύμα ίδρυσης βιομηχανιών χωρίς συνέχεια-επιστροφή στη στασιμότητα
τέλη 19^{ου}– πρώτα χρόνια 20^{ου} αιώνα	σταθερό, πολυδιάστατο βιομηχανικό δυναμικό με τάσεις ανάπτυξης βαριάς βιομηχανίας
Μετά το 1912-13	Αλλαγή δεδομένων-ανάπτυξη, αλλά με προβλήματα

²⁶ Η έλλειψη παιδείας εμπόδιζε την τεχνολογική πρόοδο και την εφαρμογή καινοτομιών, που είναι απαραίτητες για τη βιομηχανική και γενικότερη οικονομική ανάπτυξη.

²⁷ Με τους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912-13 η Ελλάδα ενσωμάτωσε τη Ν. Ήπειρο, Μακεδονία, Νησιά Αιγαίου, Κρήτη. Η έκτασή της και ο πληθυσμός της σχεδόν διπλασιάστηκαν, εξέλιξη που ωφέλησε την οικονομία.

²⁸ Τα εισαγόμενα προϊόντα ήταν καλύτερης ποιότητας. Έτσι, οι Έλληνες προτιμούσαν τα εισαγόμενα, εμποδίζοντας την ανάπτυξη της εγχώριας βιομηχανίας. Το κράτος προσπαθούσε να προστατεύσει τα ελληνικά προϊόντα επιβάλλοντας συνήθως υψηλούς δασμούς στα εισαγόμενα.

7. ΤΑ ΔΗΜΟΣΙΑ ΕΡΓΑ

Περίοδος 1830-1870

Η κατάσταση των υποδομών το 1830

- Πρωτόγονες υποδομές (γέφυρες, δρόμοι, λιμάνια, υδραγωγεία, δημόσια κτίρια)
- Η διοίκηση στρέφεται προς κατασκευή απαραίτητων έργων

Προβλήματα

1. Αδυναμία εξεύρεσης οικονομικών πόρων (βαρύ το δημοσιονομικό φορτίο : εξυπηρέτηση δανείων)
2. Έλλειψη ιδιωτικού ενδιαφέροντος (μη κερδοφόρες επενδύσεις)
3. Προσπάθειες κράτους υποτονικές –μη δημοφιλείς μέθοδοι²⁹

1870-αρχές 20^{ου} αιώνα

Κατασκευή οδικού δικτύου (πρώτη προτεραιότητα)	
Ευνοϊκοί παράγοντες	Ανασταλτικοί παράγοντες
1. οικονομική ανάπτυξη 2. αστικοποίηση 3. δημιουργία σιδηροδρομικών αξόνων 4. ανάπτυξη εσωτερικού εμπορίου	1. μεγάλο κόστος σε ορεινά εδάφη 2. ανταγωνισμός θαλασσιών συγκοινωνιών

Άλλα έργα	
Έργα	Σημασία
1. Αποξηράνσεις ελών-λιμνών (Κωπαΐδα)	▪ Πλούσια καλλιεργήσιμη γη ▪ Αντιμετώπιση ελονοσίας Βελτίωσαν ναυσιπλοΐα
2. Διώρυγα Κορίνθου (1881-1893)	
3. Πορθμός Ευρίπου	
4. φάροι	

Τα εγκαίνια της Διώρυγας της Κορίνθου (1893)

Η αποξήρανση της Κωπαΐδας

²⁹ Το κράτος επιχείρησε κατά τις πρώτες δεκαετίες της Ανεξαρτησίας να κατασκευάσει έργα, κυρίως υποχρεώνοντας τους αγρότες να εργαστούν σε αυτά (αγγαρείες). Η μέθοδος αυτή απεδείχθη ελάχιστα αποτελεσματική, λόγω της απροθυμίας των χωρικών.

8. ΤΟ ΔΙΚΤΥΟ ΤΩΝ ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΩΝ**Η αξία του σιδηροδρόμου κατά το 19^ο αιώνα**

σιδηρόδρομος			
η πιο χαρακτηριστική αλλαγή της βιομηχανικής επανάστασης στις αναπτυγμένες χώρες του 19^{ου} αιώνα	μεταφέρει	- μεγάλο όγκο προϊόντων - με μικρό κόστος - σε μεγάλες αποστάσεις	- σύμβολο των νέων καιρών - συνώνυμο της ανάπτυξης
	συνετέλεσε	- στη βιομηχανική επανάσταση - στην αύξηση παραγωγής - στη δημιουργία μεγάλων πόλεων	
	τροφοδοτεί	- τις πόλεις με τρόφιμα - τα εργοστάσια με πρώτες ύλες - την αγορά με προϊόντα	

Περίοδος 1835-1880 : Παράγοντες ανασταλτικοί για την κατασκευή σιδηροδρομικού δικτύου στην Ελλάδα

- Σιδηροδρομικό δίκτυο προϋπόθεση για ανάπτυξη καθυστερημένων χωρών (όπως Ελλάδα)
- Συζητήσεις στην Ελλάδα από το 1835 – παρέμειναν «στα χαρτιά»

ανασταλτικοί παράγοντες

- Πολυέξοδη η κατασκευή (έλλειψη κεφαλαίων)
- Το δίκτυο δεν θα ήταν αποδοτικό : απουσία βιομηχανίας (μεταφορά πρώτων υλών), μικρή αγορά (μεταφορά αγαθών) >>>
- Πολύ μικρό το ενδιαφέρον ξένων ή ομογενών επενδυτών
- Η γειτνίαση με τη θάλασσα περιόριζε την αποδοτικότητα του δικτύου (οι θαλάσσιες μεταφορές προτιμότερες)

- Πρώτη προσπάθεια** : γραμμή Αθήνας-Πειραιά- μήκος 9 χλμ – ολοκληρώθηκε με δυσκολίες

Περίοδος 1880-1909 : η κατασκευή του σιδηροδρομικού δικτύου**Ευνοϊκές προϋποθέσεις κατά τη δεκαετία 1880**

- Οικονομική ανάπτυξη ως 1881
- Κατασκευή μεγάλων σιδηροδρομικών αξόνων γύρω από Ελλάδα (Κ. Ευρώπη > ΚΠολη > Μ.Ασία > Ανατολή > Ινδία) >>> κυβερνήσεις Τρικούπη αποφάσισαν τη σιδηροδρομική σύνδεση της Ελλάδας με διεθνείς άξονες

Η κατασκευή του σιδηροδρομικού δικτύου

Διάρκεια έργων : 1880-1909

- ✓ κυρίως 1882-1892 (Τρικούπης) : 900 χλμ.
- ✓ Δεκαετία 1890 και εξής : επιβράδυνση λόγω οικονομικών προβλημάτων

Προβλήματα κατασκευής

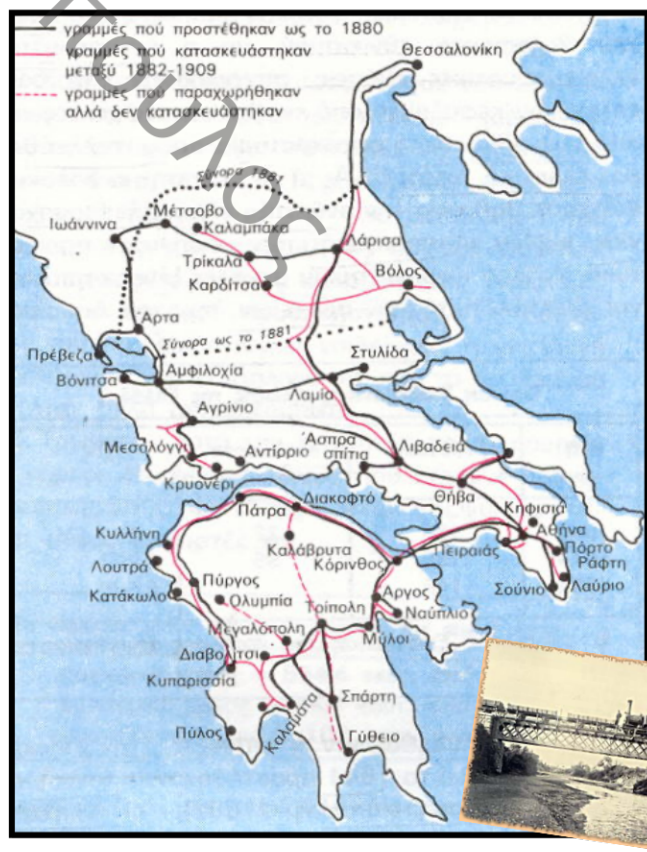
Πλάτος 1 μέτρου <> διεθνές δίκτυο πλάτος 1,56 >>> τοπικές ανάγκες, όχι τμήμα του διεθνούς (αδυναμία σύνδεσης)

Χρηματοδότηση

- Κράτος με δανεισμό από ξένες τράπεζες
- Ιδιώτες κατά 30% (αποδοτικότητα αμφίβολη)

Προσφορά -αξιολόγηση

- Εξυπηρετούσε διακίνηση κυρίως αγροτικών προϊόντων (τοπικές ανάγκες)
- Υστέρηση στα έσοδά του (δεν απέδωσε κέρδη) >>> Διακοπή περαιτέρω επενδύσεων
- Πρόσφερε πολλά (το πρώτο αξιόπιστο χερσαίο μέσο)
- Πρόσφερε υπηρεσίες σε καιρό πολέμων (επιστράτευση-εφοδιασμός)
- Δεν έφερε ανάπτυξη και εκβιομηχάνιση (δεν προκάλεσε αλλαγή οικονομικών-κοινωνικών δομών)

9. ΤΑ ΕΘΝΙΚΑ ΔΑΝΕΙΑ

➔ **Ο δανεισμός σημαντική παράμετρος του ελληνικού κράτους (αφετηρία το μηδέν)³⁰ περίοδος 1824-1861**

Επανάσταση : Δάνεια Αγώνα (από Αγγλία, 1824-25)

Οθωνική περίοδος : δάνεια 1832 >>> άρνηση αποπληρωμής >>> απομόνωση ως το 1861 ³¹

Περίοδος 1861-1893 : νέα δάνεια

Αιτίες 1. Αλλαγή ρυθμών ανάπτυξης (οικονομική βελτίωση >>> ανάγκη έργων) 2. Περιορισμένοι πόροι χώρας –έκτακτα έξοδα λόγω εθνικών κρίσεων (χρηματοδότηση Μεγ. Ιδέας)	➔ Διόγκωση δανεισμού τη δεκαετία 1880 (Τρικούπης –έργα) >>> χρέη πολλαπλάσια προϋπολογισμού
---	---

Αξιοποίηση δανείων

1. Κάλυψη ελλειμμάτων προϋπολογισμών
2. Δαπάνες στρατιωτικών κινητοποιήσεων (1877-1880 και 1885-1886) και εξοπλισμών (1889 : 26 εκ.δρχ. για 3 θωρηκτά)
3. Αποπληρωμή παλαιότερων δανείων
4. Λίγα για παραγωγικές επενδύσεις και δημόσια έργα

10. Η ΠΤΩΧΕΥΣΗ ΤΟΥ 1893 ΚΑΙ Ο ΔΙΕΘΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ**Αίτια επιβολής Δ.Ο.Ε.**

1. **1893** : Αδυναμία εξυπηρέτησης τοκοχρεωλυσιών δανείων =πτώχευση³² >> επαναδιαπραγμάτευση εξωτ. Χρέους
2. **1897** : ήττα στο ελληνοτουρκικό πόλεμο >>> υπέρογκες πολεμικές αποζημιώσεις στην Οθ. Αυτοκρατορία

Ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος	
Χώρες	Αγγλία, Γαλλία, Αυστρία, Γερμανία, Ρωσία, Ιταλία)
Τρόπος ελέγχου	διαχείριση βασικών κρατικών εσόδων (μονοπώλια ³³ αλατιού, φωτ. πετρελαίου, σπέρτων, παιγνιοχάρτων, χαρτιού σιγαρέτων, έσοδα σμύριδας, φόρος καπνού, λιμενικά δικαιώματα Πειραιά, φόρος χαρτοσήμου=28-30.000.000 δρχ.)
Στόχοι	1. καταβολή πολεμικής αποζημίωσης προς Οθ. Αυτοκρατορία 2. Εξυπηρέτηση άλλων δανείων 3. Ως τεχνικό συμβουλευτικό σώμα για βελτίωση ελλ. Οικονομίας
Αποτελέσματα ³⁴	1. Αύξηση πιστοληπτικής ικανότητας κράτους ³⁵ 2. Απαλλαγή δημοσιονομικών μηχανισμών από δυσλειτουργίες παρελθόντος ³⁶ 3. 1910 : υγιή δημόσια οικονομικά –προϋπολογισμοί πλεονασματικοί ³⁷ –οικονομικές δυνατότητες κράτους αυξημένες 4. δυνατότητα Βενιζέλου για μεταρρυθμίσεις, πολεμική προετοιμασία και συμμετοχή στους Βαλκανικούς χωρίς δραματικές επιπτώσεις

³⁰ Ήδη από την Επανάσταση, οι ελληνικές κυβερνήσεις κατέφυγαν, λόγω έλλειψης, στην πολιτική του δανεισμού. Οι οικονομικές δυσκολίες του ελληνικού κράτους οδήγησαν στην παγίωση του δανεισμού, ως διεξόδου. Καθώς μάλιστα η χώρα αδυνατούσε να αποπληρώσει τα προηγούμενα δάνειά της, προχωρούσε στη σύναψη νέων, για να καλύψει τα χρεωστούμενα. Η κατάσταση αυτή συνεχίστηκε σε όλο το 19ο και 20ο αιώνα. Το δημοσιονομικό χρέος της χώρας μας παραμένει και σήμερα βαρύ!

³¹ Δηλαδή τα ξένα πιστωτικά ιδρύματα αρνήθηκαν τη σύναψη άλλων δανείων ως το 1861.

³² Ο πρωθυπουργός Τρικούπης ανακοίνωσε από το βήμα της Βουλής την πτώχευση με τη φράση «Δυστυχώς επτωχεύσαμεν». Στις επόμενες εκλογές ηττήθηκε...

³³ κρατικά μονοπώλια : η παραγωγή και εμπορία προϊόντων μόνο από το κράτος και όχι από ιδιώτες. Τα σπέρτα π.χ. ήταν κρατικά («κρατικών μονοπωλίων πυρελών»)

³⁴ Το σχολικό βιβλίο αναφέρεται μόνο στις θετικές οικονομικές επιπτώσεις του Δ.Ο.Ε.. Ωστόσο, ο Έλεγχος, αποτέλεσε μια εθνική ντροπή, αφού επέτρεψε στις ξένες δυνάμεις να θέσουν υπό τον έλεγχό τους την ελληνική οικονομία, μετατρέποντας την ανεξαρτησία της χώρας μας σε κενό γράμμα...

³⁵ Δηλαδή τα ξένα πιστωτικά ιδρύματα άρχισαν να χορηγούν και πάλι δάνεια στην Ελλάδα, αφού πλέον δεν υπήρχε ο κίνδυνος της αδυναμίας αποπληρωμής.

³⁶ Οι ξένοι διαχειριστές της κρατικής οικονομίας μας οργάνωσαν καλύτερα τις δημόσιες οικονομικές υπηρεσίες.

³⁷ Προϋπολογισμός : η ετήσια πρόβλεψη των εσόδων και εξόδων του κράτους. Πλεονασματικός είναι όταν τα έσοδα υπερβαίνουν τα έξοδα. Στην αντίθετη περίπτωση χαρακτηρίζεται ως ελλειμματικός.

11. ΤΟ ΕΞΩΕΛΛΑΔΙΚΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ³⁸

ο χώρος : Ανατολική Μεσόγειος, Εύξεινος Πόντος – κυριαρχία ιδίως στην Αίγυπτο, Ν.Ρωσία, εκβολές Δούναβη, ΚΠολη (βλ. χάρτη)

περίοδος 1830-1870 : οι σχέσεις τους με το ελληνικό κράτος

Η αρνητική στάση των Ελλήνων της Διασποράς έναντι του ελληνικού κράτους ως το 1870	
αίτια	αποτέλεσμα
1. οικονομική ανάπτυξη και υψηλές αποδόσεις ευρωπαϊκών χωρών ως 1870 (σε αντίθεση με τη φτώχη Ελλάδα) 2. πιο πολλές ευκαιρίες ανάπτυξης στα μεγάλα κράτη Αν. Μεσογείου	➔ λίγοι ήρθαν στην Ελλάδα (ενσωμάτωση στην ελληνική αστική τάξη) ➔ για τους περισσότερους η Ελλάδα χωρίς ενδιαφέρον

Οι αποτυχημένες προσπάθειες αξιοποίησης- προσέλκυσης των ομογενών τη δεκαετία του 1860	
Παράγοντες που την επέβαλλαν	αποτελέσματα
1. Αλλαγή δυναστείας και συνταγματικών θεσμών 2. Ενσωμάτωση Επτανήσων 3. Κόστος κρητικών επαναστάσεων 1866-69	➔ Πενιχρά (οι ομογενείς προτίμησαν να παραμείνουν στον εξωελλαδικό χώρο)
Αίτια αποτυχίας 1. Συνταγματικές μεταρρυθμίσεις Τανζιμάτ (1856) ³⁹ • διευρυμένα δικαιώματα στους χριστιανούς • νέες οικονομικές συνθήκες στην Οθ. Αυτοκρ. • Μεγαλύτερες ευκαιρίες στους ομογενείς	

Περίοδος 1870-1900 : η αλλαγή της στάσης των ομογενών έναντι του ελλ. κράτους

Αίτια	Αποτέλεσμα
1. Κρίση του 1873 • Μείωση αποδόσεων ευρ. κεφαλαίων • Μεταφορά ευρ. κεφαλαίων προς ανατολικά • Πίεση (ανταγωνισμός) για ομογενείς⁴⁰	➔ Ομογενείς επενδύουν στην Ελλάδα

Οι επενδύσεις των ομογενών	Ο χαρακτήρας των επενδύσεων⁴¹
2. Ακίνητα (νεοκλασικά αρχοντικά στην Αθήνα>>>επίδειξη) 3. Αγορά τσιφλικιών Θεσσαλίας μετά την ενσωμάτωση 4. Εμπόριο 5. Μεταλλευτικές δραστηριότητες 6. Δημόσια έργα Τρικούπη 7. Δανεισμός δημοσίου	• Ευκαιριακός χαρακτήρας • Ρευστότητα • Κύριο μέλημα η γρήγορη απόσβεση – επανεξαγωγή κεφαλαίων στο εξωτερικό για περισσότερα κέρδη • Όχι τοποθετήσεις με μακροχρόνιες προοπτικές (εύκολη μετατρεψιμότητα δραχμής) • Κερδοσκοπία (κυνήγι ευκαιρίας, γρήγορη απόδοση)

³⁸ Οι εκτός των συνόρων Έλληνες είναι γνωστοί και με τους όρους *ομογενείς*, *Έλληνες της Διασποράς*, *παροικιακός Ελληνισμός*.

³⁹ Τανζιμάτ : περίοδος μεταρρυθμίσεων στην Οθωμανική αυτοκρατορία. Με το Χαττ-ι Χουμαγιούν του 1856 εξασφαλιζόταν η ισότητα όλων των θρησκευτικών ομάδων και, κατά συνέπεια, η θέση των Ελλήνων ενισχυόταν ιδιαίτερα.

⁴⁰ Το 1873 σημειώθηκε οικονομική κρίση στην Ευρώπη και οι Ευρωπαίοι κεφαλαιούχοι άρχισαν να επενδύουν στις χώρες που δραστηριοποιούνταν οι Έλληνες ομογενείς. Αυτοί, υπό την πίεση και τον ανταγωνισμό των ευρωπαϊκών κεφαλαίων, στράφηκαν τότε προς το μικρό ελληνικό κράτος, που εν τω μεταξύ είχε σημειώσει βήματα οικονομικής προόδου, για να αποκομίσουν υψηλότερα κέρδη.

⁴¹ Οι επενδύσεις των ομογενών δεν ήταν μακροπρόθεσμες και σταθερές. Δεν επένδυναν, για παράδειγμα, στη βιομηχανία, που δεν φέρνει γρήγορο κέρδος, αλλά απαιτεί σχεδιασμό και αργεί να αποδώσει. Η μικρή και φτωχή Ελλάδα δεν τους παρείχε εγγυήσεις άλλωστε. Γι' αυτό προτιμούσαν επενδύσεις που απέφεραν εύκολο και γρήγορο κέρδος (εμπόριο, αγορά τσιφλικιών, ορυχεία, δανεισμός κ.ά.).

20ος αιώνας : Η οριστική στρόφη προς την Ελλάδα

Αίτια	Αποτελέσματα
1. πολιτικές ανακατατάξεις ⁴² • Κίνημα Νεοτούρκων⁴³ • Βαλκανικοί πόλεμοι⁴⁴ • Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος • Έξαρση εθνικισμών • Πολιτικές εξελίξεις στη Ρωσία⁴⁵ • Τέλος Οθ. Αυτοκρατορίας >>κεμαλική Τουρκία⁴⁶ 2. ανάπτυξη Ελλάδας	• Διακοπή οικονομικών δραστηριοτήτων ομογενών στην Αν. Μεσόγειο (και Ρωσία) • Μεταφορά δραστηριοτήτων στο ελληνικό κράτος

Αξιολόγηση της προσφοράς των Ελλήνων ομογενών**το ομογενειακό κεφάλαιο**

- Δεν αποτέλεσε σταθερή βάση για την ανάπτυξη της Ελλάδας, όμως
- Ενίσχυσε τη ρευστότητα⁴⁷
- Έλυσε πρόσκαιρα το πρόβλημα έλλειψης κεφαλαίων
- Βοήθησε στον εκχρηματισμό της ελ. οικονομίας⁴⁸

Η μεγάλη μάζα των Ελλήνων της Διασποράς (μεσο- και μικρο-αστοί μετανάστες)

- Διατηρούσε δεσμούς με πατρίδα
- Έστελνε εμβάσματα στην Ελλάδα >>> σημαντική βοήθεια για ελ. οικονομία

Η Αν. Μεσόγειος πριν από τη διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (1900)

Με κύκλους επισημαίνονται οι περιοχές δράσης των Ελλήνων ομογενών κεφαλαιούχων.

⁴² Εξαιτίας των πολιτικών και στρατιωτικών γεγονότων των αρχών του 20ου αιώνα στο χώρο της Αν. Μεσογείου, οι πολιτικές συνθήκες άλλαξαν ριζικά. Έτσι ήταν αδύνατη η παραμονή των Ελλήνων ομογενών στις περιοχές που δραστηριοποιούνταν παλαιότερα.

⁴³ Κίνημα των Νεοτούρκων : οι Νεότουρκοι επιδίωκαν τον εκσυγχρονισμό και εξευρωπαϊσμό του Οθ. Κράτους, αλλά και την επικράτηση του τουρκικού στοιχείου. Κυριάρχησαν το 1908 και εφάρμοσαν μέτρα καταπίεσης εναντίον των ξένων μειονοτήτων, όπως οι Έλληνες και οι Αρμένιοι. Η παρουσία των ομογενών στην Οθ. Αυτοκρατορία άρχισε να γίνεται προβληματική. Οι διωγμοί στα χρόνια του Α΄ Π. Πολέμου (1914-1918) ανάγκασαν χιλιάδες ομογενείς να καταφύγουν στην Ελλάδα.

⁴⁴ Μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους (1912-1913) η Ελλάδα διπλασιάστηκε σε έκταση και πληθυσμό. Όμως, οι ελληνοτουρκικές σχέσεις επιδεινώθηκαν και η θέση των ομογενών ήταν πολύ δύσκολη στην Τουρκία.

⁴⁵ Το 1917 ξεσπά στη Ρωσία η μεγάλη Οκτωβριανή ή Ρωσική Επανάσταση. Ο Τσάρος ανατρέπεται και ιδρύεται η Σοβιετική Ένωση με καθεστώς κομμουνιστικό. Οι Έλληνες της Ρωσίας, μέσα στο χάος της Επανάστασης και του εμφυλίου που την ακολούθησε, καταφεύγουν στην Ελλάδα.

⁴⁶ Μετά το τέλος του Α΄ Π. Πολέμου, η ηττημένη Οθ. Αυτοκρατορία χάνει τα ευρωπαϊκά της εδάφη. Η Ελλάδα κερδίζει τη Θράκη και τη Σμύρνη. Οι Τούρκοι, υπό την ηγεσία του Κεμάλ Ατατούρκ, ανθίστανται και νικούν τους Έλληνες στο μικρασιατικό πόλεμο. Ενάμιση εκατομμύριο Έλληνες εγκαταλείπουν τις μικρασιατικές τους εστίες και έρχονται ως πρόσφυγες στην Ελλάδα. Η Ελληνική ομογένεια της Οθ. Αυτοκρατορίας παύει να υπάρχει (1922, μικρασιατική καταστροφή). Παράλληλα, η Οθ. Αυτοκρατορία δίνει τη θέση της στο τουρκικό κράτος, υπό τον Κεμάλ.

⁴⁷ Ενίσχυε τη ρευστότητα : περισσότερο χρήμα κυκλοφορούσε στην αγορά (ρευστό=χρήμα)

⁴⁸ εκχρηματισμός : το χρήμα, το κεφάλαιο, έγινε βασικός παράγοντας της οικονομικής ανάπτυξης, πράγμα που δεν ίσχυε παλαιότερα

Β. ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20^ο ΑΙΩΝΑ**1. ΤΟ ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ****Εισαγωγή : Η υποχώρηση του αγροτικού τομέα στο «δυτικό κόσμο»**

- Ως το 19^ο αιώνα : ο αγροτικός τομέας κυριαρχεί (παραγωγικά-κοινωνικά)
- Με τη βιομηχανική επανάσταση (τέλη 18^{ου} -19^{ου} αι.) : υποχώρηση αγροτικού τομέα (στο «δυτικό κόσμο» - στην Ελλάδα αργότερα) >>> η κατοχή γης δεν ήταν πηγή εξουσίας-πλούτου⁴⁹ >>> αγροτική μεταρρύθμιση
- **Αγροτική μεταρρύθμιση (ορισμός)** : Κατάργηση των μεγάλων ιδιοκτησιών γης και κατάτμηση των αξιοποιήσιμων εδαφών σε μικρές παραγωγικές μονάδες οικογενειακού χαρακτήρα

Το αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα κατά το 19^ο αιώνα**Ως την ενσωμάτωση της Επτανήσου (1864) και της Θεσσαλίας (1881)**

- Προοδευτική διανομή γης⁵⁰ >> πολλές μικρές και μεσαίες ιδιοκτησίες >>> όχι εντάσεις
- Λίγα τσιφλίκια⁵¹ στη Αττική –Εύβοια

Από την ενσωμάτωση των Επτανήσων και της Θεσσαλίας ως τις αρχές του 20^{ου} αιώνα.

• Επτάνησα-Άρτα-Θεσσαλία >>> περιοχές με τσιφλίκια >>> επανεμφάνιση αγροτικού ζητήματος	Τσιφλίκια Θεσσαλίας : • αγορά από Έλληνες Διασποράς • διατήρηση θεσμού κολίγων • κερδοσκοπία : υψηλοί δασμοί στο εισαγόμενο ρωσικό σιτάρι + τεχνητές ελλείψεις >>> υψηλές τιμές στο εγχώριο σιτάρι⁵²

Το αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα κατά τον 20^ο αιώνα**Τα πρώτα αποτυχημένα μέτρα και η επιδείνωση του προβλήματος**

- 1907 : νόμοι για απαλλοτρίωση μεγάλων ιδιοκτησιών και διανομή σε ακτήμονες
- Δύσκολη η εφαρμογή των νόμων >>> συγκρούσεις (Κιλελέρ 1910⁵³)
- 1913 : νέες προσαρτήσεις περιοχών με μουσουλμανικά τσιφλίκια

Η αγροτική μεταρρύθμιση του 1917 (Εθνικός Διχασμός-κυβέρνηση Βενιζέλου στη Θεσσαλονίκη⁵⁴)

στόχοι	1. στήριξη –πολλαπλασιασμός ελληνικών ιδιοκτησιών στις νέες περιοχές 2. αποκατάσταση προσφύγων-πρόληψη κοινωνικών εντάσεων
εφαρμογή	• απαλλοτριώσεις μεγάλων ιδιοκτησιών μετά τον πόλεμο (λόγω προσφυγικού προβλήματος ⁵⁵)
αποτελέσματα	1. Αναδιανομή 85% στη Μακεδονία - 68% στη Θεσσαλία -40% σε όλη τη χώρα 2. Ολοκλήρωση μεταρρύθμισης >>> μικροϊδιοκτησία 3. δυσκολία μικροκαλλιεργητών για διάθεση προϊόντων-θύματα εμπορών >>> ίδρυση Αγροτικής Τράπεζας, κρατικών Οργανισμών Παρέμβασης, παραγωγικών συνεταιρισμών 4. Όχι εντάσεις άλλων κρατών

⁴⁹ Στον προβιομηχανικό κόσμο οι μεγαλοαποκτήμονες-ευγενείς (φεουδάρχες) κατείχαν μεγάλες εκτάσεις γης (φέουδα), που τους εξασφάλιζαν τεράστια έσοδα, χάρη στην εκμετάλλευση της εργασίας των εξαρτημένων γεωργών (δουλοπαροίκων). Συμμετείχαν επίσης στην άσκηση της εξουσίας, από την οποία ήταν αποκλεισμένοι όλοι οι υπόλοιποι. Στη νέα βιομηχανική κοινωνία που προέκυψε μετά τη βιομηχανική επανάσταση (18^{ου}-19^{ου} αι.), ο πλούτος πέρασε στα χέρια των αστών βιομηχάνων και εμπόρων. Επιπλέον, η αστική τάξη διεκδίκησε και κατέκτησε τη συμμετοχή της στην εξουσία. Έτσι, η παλαιά αριστοκρατική τάξη των ευγενών-φεουδαρχών έπαψε να μονοπωλεί πλούτο και εξουσία. Η κατοχή γης δεν είχε πλέον τη σημασία που είχε παλαιότερα. Άνοιξε, κατά συνέπεια, ο δρόμος για τη διανομή γης στους φτωχούς ακτήμονες γεωργούς, δηλαδή την αγροτική μεταρρύθμιση.

⁵⁰ Η πιο σημαντική από αυτές τις διανομές γης ήταν η αγροτική μεταρρύθμιση του 1870-71 (βλ.σελ.27)

⁵¹ **Τσιφλίκι** : τουρκική λέξη για την μεγάλη έγγεια ιδιοκτησία. Ο πλούσιος τσιφλικάς μεγαλοαποκτήμονας εκμεταλλευόταν την εργασία εξαρτημένων γεωργών (κολίγων).

⁵² Πλούσιοι Έλληνες έμποροι της Διασποράς, όπως ο Ανδρέας Συγγρός και ο Γ.Ζωγράφος, αγόρασαν τεράστιες εκτάσεις γης στη Θεσσαλία από Τούρκους τσιφλικάδες μετά το 1881. Οι κυβερνήσεις Χαρ. Τρικούπη, προσπαθώντας να προσελκύσουν κεφάλαια για επενδύσεις, ευνόησαν σκανδαλωδώς τους μεγαλοαποκτήμονες αυτούς, αυξάνοντας τους δασμούς στα εισαγόμενα σιτηρά και επιτρέποντας την άνοδο των τιμών των ελληνικών σιτηρών. Ταυτόχρονα, διατηρήθηκε ο θεσμός των κολίγων, οι οποίοι πλέον δεν ήταν εξαρτημένοι, αλλά ελεύθεροι ακτήμονες γεωργοί, εργαζόμενοι στα τσιφλίκια. Η θέση των κολίγων επιδεινώθηκε μάλιστα, καθώς ήταν υποχρεωμένοι, ως ελεύθεροι πια γεωργοί, να πληρώνουν περισσότερους φόρους.

⁵³ Οι μεγαλοαποκτήμονες αντέδρασαν και οι νόμοι δεν εφαρμόστηκαν. Προκλήθηκαν, έτσι, αγροτικές εξεγέρσεις στη Θεσσαλία. Τα γεγονότα στο χωριό Κιλελέρ της Θεσσαλίας ήταν το σημαντικότερο επεισόδιο των εξεγέρσεων αυτών. Αγρότες που ετοιμάζονταν να μεταβούν στη Λάρισα, για να συμμετάσχουν σε μεγάλο αγροτικό συλλαλητήριο διαμαρτυρίας, δέχθηκαν επίθεση του στρατού, στο σιδηροδρομικό σταθμό του Κιλελέρ, με πολλά θύματα (6 Μαρτίου 1910).

⁵⁴ **Εθνικός διχασμός** : Εξαιτίας της διαφωνίας του πρωθυπουργού Βενιζέλου και του βασιλιά Κωνσταντίνου σχετικά με τη συμμετοχή ή μη της Ελλάδας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η χώρα διασπάστηκε σε δύο κράτη με χωριστές κυβερνήσεις :του Βενιζέλου στη Θεσσαλονίκη και του Κωνσταντίνου στην Αθήνα. Τα γεγονότα αυτά (1916-17) είναι γνωστά ως *Εθνικός Διχασμός*.

⁵⁵ Η μεταρρύθμιση του 1917 εφαρμόστηκε μετά το τέλος του Μικρασιατικού Πολέμου (Μικρασιατική Καταστροφή 1922). Το πιεστικό πρόβλημα της αποκατάστασης των χιλιάδων προσφύγων από τη Μ.Ασία, επέβαλλε τη διανομή γης.

2. ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΒΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ**Το εργατικό κίνημα στην Ελλάδα κατά το 19ο αιώνα : καθυστέρηση**

1. Ιστορικές ιδιομορφίες ελληνικής ανάπτυξης >> αγροτικό και εργατικό κίνημα δεν αναπτύχθηκαν (αντίθετα με Ευρώπη-Βαλκάνια)
2. Τέλη 19^{ου} αιώνα : Σοσιαλιστικές⁵⁶ ομάδες- Εργατικές ομαδοποιήσεις με μικρή επιρροή⁵⁷
 - **Αίτια καθυστέρησης του ελληνικού εργατικού κινήματος κατά το 19ο αιώνα :**
 1. απουσία μεγάλων βιομηχανικών μονάδων
 2. Πολλοί εργάτες ήταν ξένοι (π.χ. Ιταλοί στη διώρυγα της Κορίνθου) ή πρόσκαιρης-βραχύχρονης απασχόλησης (Λαύριο : πρώτες εργατικές κινητοποιήσεις 1896)
 3. Ιδεολογική επικράτηση Μ. Ιδέας εμπόδιζε διάδοση εργατικών-σοσιαλιστικών ιδεολογιών⁵⁸

Το εργατικό κίνημα στην Ελλάδα κατά το 20ο αιώνα : ανάπτυξη**Παράγοντες ανάπτυξης εργατικού κινήματος κατά τον 20ο αιώνα****Μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους (1912-3)**

- Ενσωμάτωση Θεσσαλονίκης : βιομηχανικό υπόβαθρο
- **Φεντερασιόν** : πολυεθνική εργατική οργάνωση Θεσσαλονίκης με εβραϊκή ηγεσία >> διάυλος διάδοσης εργατικής ιδεολογίας

Κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο

- Πιέσεις ελληνικής κοινωνίας
- Εμπλοκή Ελλάδας σε διεθνείς υποθέσεις
- Αντίκτυπος Ρωσικής Επανάστασης

Η «ταχύτατη ωρίμανση» του εργατικού κινήματος :

- Ίδρυση Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών Ελλάδος (1917)
- Ίδρυση Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος Ελλάδος (1918) >>> συμμετοχή στην Γ΄ Κομμουνιστική Διεθνή >>> μετονομασία σε Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος (1924)

⁵⁶ **Σοσιαλισμός** : κοινωνική, οικονομική και πολιτική θεωρία, που δημιουργήθηκε το 19ο αιώνα, με βάση τις ιδέες του Γερμανού οικονομολόγου Καρλ Μάρξ και άλλων. Στόχος της ήταν να μεταβάλει τις οικονομικοκοινωνικές αδικίες που προέκυψαν με τη βιομηχανική επανάσταση και την επικράτηση του καπιταλιστικού συστήματος. Στο καπιταλιστικό σύστημα (ελεύθερη οικονομία), τα μέσα παραγωγής (γαίες, εργοστάσια, μεγάλες επιχειρήσεις) ανήκουν σε πλούσιους κεφαλαιούχους (καπιταλιστές), που εκμεταλλεύονται την εργασία των εργατών και αγροτών (προλεταριάτο), αμείβοντάς τους με χαμηλούς μισθούς, ώστε να καρπώνονται τεράστια κέρδη. Έτσι, η καπιταλιστική κοινωνία χαρακτηρίζεται από έντονη οικονομική και κοινωνική ανισότητα και αδικία : λίγοι ισχυροί πλούσιοι και πολλοί φτωχοί. Για να εξαλειφθούν η ανισότητα και η αδικία, ο σοσιαλισμός προβάλλει την κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής και την κατοχή τους από τους εργαζομένους ή το κράτος (κοινωνικοποίηση ή κρατικοποίηση των μέσων παραγωγής), καθώς και τη διανομή των αγαθών και του πλούτου ανάλογα με την εργασία και τις ανάγκες κάθε πολίτη. Έτσι, θα προκύψει μία κοινωνία χωρίς τάξεις («αταξική») και άρα χωρίς κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες. Η «αταξική» κοινωνία ονομάζεται και κομμουνιστική (από το common=κοινός).

⁵⁷ Όπως το αγροτικό κίνημα, έτσι και το εργατικό κίνημα δεν αναπτύχθηκαν στην Ελλάδα του 19^{ου}, σε αντίθεση με άλλες χώρες των Βαλκανίων και της Κ. και Δ. Ευρώπης. Το αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα λύθηκε με τις διανομές γης και δεν υπήρχαν εντάσεις (εξεγέρσεις αγροτών) με εξαίρεση τις αρχές του 20 ου αιώνα (Κιλελέρ). Το εργατικό κίνημα είχε πολύ μικρή διάδοση και επιρροή. Ιδρύθηκαν μικρές ομάδες με λίγους οπαδούς, όπως ο Δημοκρατικός Σύλλογος (1876), ο Κεντρικός Σοσιαλιστικός Σύλλογος (1890) κ.ά. Αντίθετα στην αναπτυγμένη βιομηχανικά Κ. και Δ. Ευρώπη οι εργατικές ενώσεις ήταν πολυπληθείς και οι απεργιακές κινητοποιήσεις συχνές.

⁵⁸ Η Μεγάλη Ιδέα ήταν η κυρίαρχη ιδεολογία κατά το 19ο αιώνα-αρχές 20^{ου} για τη συντριπτική πλειοψηφία των Ελλήνων. Η εθνική ολοκλήρωση –η απελευθέρωση δηλαδή των αλύτρωτων ακόμα εδαφών (Μακεδονία, Ήπειρος, νησιά Αιγαίου, Κρήτη, Μ.Ασία) απασχολούσε όλες τις κοινωνικές ομάδες και δεν υπήρχε «χώρος» για τη διάδοση άλλων ιδεολογιών, κοινωνικού χαρακτήρα, όπως η εργατική - σοσιαλιστική ιδεολογία, που γνώριζε μεγάλη και αυξανόμενη ανάπτυξη στα προηγμένα κράτη της βιομηχανικής Δύσης.

3.ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1910-1922 ⁵⁹**Ο Βενιζελισμός**

(πολιτική αντίληψη που εκφράστηκε με τον Ε. Βενιζέλο)

Στον οικονομικό τομέα :

- Το ελληνικό κράτος μοχλός έκφρασης και ανάπτυξης του ελληνισμού >>> επιδίωξη ενσωμάτωσης εκτός συνόρων ελληνισμού >>> ενιαία εθνική και κρατική υπόσταση⁶⁰ >>> νέα θέση στο σύγχρονο κόσμο

Προϋποθέσεις

1. θεσμικός εκσυγχρονισμός >>> κράτος πιο αξιόπιστο και αποτελεσματικό
2. προσήλωση στην ιδέα της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων του έθνους⁶¹

Η αστική τάξη υποστηρίζει το Βενιζέλο

- Οι Έλληνες αστοί πλουτίζουν στην Αν.Μεσόγειο
- Επιδιώκουν δημιουργία ισχυρού εθνικού κέντρου = διασφάλιση πλούτου τους
- Πολλά εθνικιστικά κινήματα την ίδια εποχή στα Βαλκάνια⁶²

Η οικονομική ανάπτυξη της περιόδου : έρεισμα της Μ. Ιδέας

1. Οι πλεονασματικοί προϋπολογισμοί (1911 : έσοδα 240.000.000 – έξοδα : 181.000.000)

2. Η υπερπόντια μετανάστευση στις ΗΠΑ (βλ. σχετικό πίνακα)

- αντιμετώπισε αγροτική κρίση,
- εκτόνωσε κοινωνικές εντάσεις (σταφιδική κρίση),
- ενίσχυσε οικονομία υπαίθρου (εμβάσματα)

Οι συνέπειες των Βαλκανικών Πολέμων⁶³

- ✓ η οικονομία δεν κλονίστηκε, παρά το μεγάλο κόστος
- ✓ Ενσωμάτωση πλούσιων περιοχών (+70%)
- ✓ Ενσωμάτωση εκατομμυρίων κατοίκων (+80%)
- ✓ Τα νέα εδάφη πεδινά και αρδευόμενα >>> ανάπτυξη γεωργίας
- ✗ Παρουσία ισχυρών μειονοτικών ομάδων στις νέες περιοχές (π.χ. Ήπειρος : 166.000 Έλληνες, 38.000 μουσουλμάνοι, Εβραίοι)
- ✓ η Ελλάδα υπολογίσιμη δύναμη – αύξηση εμπιστοσύνης στις αγορές χρήματος και πιστώσεων

Η Ελλάδα μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους (1913, Συνθήκη του Βουκουρεστίου)

⁵⁹ Κατά την περίοδο 1910-1922: α) Πρωθυπουργός της χώρας ήταν ο Ελευθέριος Βενιζέλος (1910-1920) β) Η Ελλάδα συμμετείχε σε συνεχείς πολέμους, με στόχο την επέκτασή της : Βαλκανικοί Πόλεμοι (1912-13), Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος (1917-18), Μικρασιατικός Πόλεμος (1919-1922).

⁶⁰ Ο Ε. Βενιζέλος επιδίωξε τη δημιουργία μιας μεγαλύτερης και ισχυρότερης Ελλάδας. Για να γίνει αυτό έπρεπε, βέβαια, η χώρα να επεκταθεί και να ενσωματώσει με πολέμους τις αλύτρωτες περιοχές («Μεγάλη Ιδέα»). Έτσι, η κρατική και η εθνική υπόσταση της Ελλάδας θα συνέπιπταν, όλο το ελληνικό Έθνος, δηλαδή, θα περιλαμβανόταν εντός των συνόρων του ελληνικού κράτους.

⁶¹ Για τη δημιουργία μιας μεγαλύτερης και ισχυρότερης Ελλάδας, έπρεπε το κράτος να αποβάλει τις αδυναμίες του παρελθόντος, να εκσυγχρονιστεί και να αναπτυχθεί οικονομικά. Η μικρή προβληματική Ελλάδα του 1910 έπρεπε να αλλάξει τις οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές της δομές. Προς το σκοπό αυτό ο Βενιζέλος προχώρησε σε σημαντικές μεταρρυθμίσεις (νέο Σύνταγμα 1911, νομοθεσία).

⁶² Οι πλούσιοι αστοί της Διασποράς αισθάνονταν ανασφάλεια, ζώντας και αναπτύσσοντας τις οικονομικές δραστηριότητές τους στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και σε άλλα γειτονικά κράτη της Ανατολικής Μεσογείου, σε μια εποχή έντονου εθνικισμού, εδαφικών διεκδικήσεων από όλες τις χώρες και επικείμενων συγκρούσεων. Υποστήριζαν, λοιπόν, τη Μ. Ιδέα, ώστε το ελληνικό κράτος να αναπτυχθεί (εδαφικά και οικονομικά) και να τους προσφέρει ασφάλεια.

⁶³ **Βαλκανικοί Πόλεμοι** (Α΄ Βαλκανικός : 1912-1913, Β΄ Βαλκανικός 1913) : συγκρούσεις μεταξύ των βαλκανικών χωρών με στόχο την απόσπαση των ευρωπαϊκών εδαφών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στον Α΄ Βαλκανικό, η λεγομένη Βαλκανική Συμμαχία (Ελλάδα, Σερβία, Βουλγαρία, Μαυροβούνιο) νίκησε την Οθ. Αυτοκρατορία και της απέσπασε όλα τα ευρωπαϊκά της εδάφη εκτός από την Ανατολική Θράκη (Ήπειρος, Μακεδονία, Δ. Θράκη, νησιά Αιγαίου, Κρήτη). Η διαφωνία όμως των νικητών συμμάχων ως προς τη διανομή των εδαφών προκάλεσε το Β΄ Βαλκανικό Πόλεμο, κατά τον οποίο οι βαλκανικές χώρες στράφηκαν κατά της Βουλγαρίας, που διεκδικούσε το σύνολο σχεδόν των κατακτημένων περιοχών. Η Βουλγαρία ηττήθηκε και με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου (Αύγουστος 1913) η Ελλάδα ενσωμάτωσε τα εδάφη της Ν. Ηπείρου, της Μακεδονίας, τα νησιά του Αν. Αιγαίου (εκτός των ιταλοκρατούμενων από το 1912 Δωδεκανήσων) και την Κρήτη.

4. Ο Α΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (1914-1918)⁶⁴**Η συμμετοχή της Ελλάδας στον Α΄ Π. Πόλεμο και οι επιπτώσεις της στην ελληνική οικονομία**

- Εθνικός Διχασμός (σύγκρουση παλατιού –Βενιζέλου, 1916-7)⁶⁵
- Δαπανηρή επιστράτευση 1915⁶⁶
- Κυβέρνηση Εθνικής Άμυνας στη Θεσσαλονίκη⁶⁷
- Διάσπαση χώρας σε δύο κράτη
- Συμμαχικός αποκλεισμός⁶⁸
- Πολεμικές συγκρούσεις
- ενοποίηση χώρας υπό τον Βενιζέλο >>> συμμετοχή στον πόλεμο (1917)

>> **Μεγάλο οικονομικό (και κοινωνικό) κόστος : υπονόμηση των κεκτημένων της προηγούμενης περιόδου**

Ο ιδιόμορφος δανεισμός του 1917⁶⁹

- Μεγάλα δάνεια από Αγγλία, Γαλλία, ΗΠΑ
- Θεωρητικός δανεισμός, δεν δόθηκαν τα χρήματα
- Κάλυμμα για έκδοση πρόσθετου χαρτονομίσματος⁷⁰-απόθεμα σε χρυσό και συνάλλαγμα
- Χρηματοδότηση συμμετοχής στον πόλεμο, ουκρανική εκστρατεία, α΄ φάση μικρασιατικής εκστρατείας⁷¹

Οι συνέπειες του ιδιόμορφου δανεισμού

- Νοέμβριος 1920 :ο Βενιζέλος χάνει τις εκλογές >>>φιλοβασιλικές κυβερνήσεις >>> επιστροφή Κωνσταντίνου (ανεπιθύμητος στους Συμμάχους) >>> **οι Σύμμαχοι αποσύρουν την κάλυψη του χαρτονομίσματος**
- Παθητικοί ισολογισμοί κρατών (1918 και εξής) - Δαπανηρή η μικρασιατική εκστρατεία (1919-1922)

>> **Πλήρες οικονομικό αδιέξοδο**

Η διχοτόμηση του χαρτονομίσματος (Μάρτιος 1922)

- Διχοτόμηση χαρτονομίσματος σε δύο μισά
- Το δεξί μισό στο κράτος έναντι ομολόγων (εσωτερικό αναγκαστικό δάνειο)
- 1.200.000.000 δρχ. (ξανά το 1926)

⁶⁴ Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος (1914-1918) είχε ως κύρια αιτία του τον έντονο οικονομικό και πολιτικό ανταγωνισμό μεταξύ των ισχυρών βιομηχανικών χωρών της Ευρώπης. – Λίγο πριν από την έναρξη του πολέμου είχαν διαμορφωθεί δύο συμμαχίες: 1.η "Εγκάρδια Συνεννόηση" (γνωστή ως Αντάντ -Entente Cordiale), αποτελούμενη από την Αγγλία, τη Γαλλία, τη Ρωσία και, από το 1915, την Ιταλία. Σύμμαχοι της Αντάντ στα Βαλκάνια η Σερβία και η Ελλάδα από το 1917) 2. "Τριπλή Συμμαχία" ή "Κεντρικές Δυνάμεις", αποτελούμενη από τη Γερμανία, την Αυστροουγγαρία και την Ιταλία έως το 1915. Σύμμαχοι της Αντάντ στα Βαλκάνια η Τουρκία και η Βουλγαρία). Η Ελλάδα δεν συμμετέχει από την αρχή στον πόλεμο, γιατί υπάρχει διαφωνία μεταξύ του πρωθυπουργού Βενιζέλου (θέλει συμμετοχή στο πλευρό της Αντάντ, προσδοκώντας σε εδαφική επέκταση προς την Αν. Θράκη και Μ.Ασία) και του βασιλιά Κωνσταντίνου (επιδιώκει την ουδετερότητα ως γερμανόφιλος).

⁶⁵ **Εθνικός διχασμός** : Εξαιτίας της διαφωνίας του πρωθυπουργού Βενιζέλου και του βασιλιά Κωνσταντίνου σχετικά με τη συμμετοχή ή μη της Ελλάδας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η χώρα διασπάστηκε σε δύο κράτη με χωριστές κυβερνήσεις : του Βενιζέλου στη Θεσσαλονίκη και του Κωνσταντίνου στην Αθήνα. Τα γεγονότα αυτά (1916-17) είναι γνωστά ως *Εθνικός Διχασμός*.

⁶⁶ **«άσκοπη και δαπανηρή επιστράτευση του 1915»** : Τον Σεπτέμβριο του 1915 ο πρωθυπουργός Βενιζέλος κήρυξε επιστράτευση για να συμμετάσχει η χώρα στον πόλεμο. Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος αρνήθηκε να υπογράψει το σχετικό διάταγμα και ο Βενιζέλος παραιτήθηκε.

⁶⁷ **Κυβέρνηση Εθνικής Άμυνας** : πρόκειται για την κυβέρνηση Βενιζέλου, που υποστηρίχθηκε από την «Εθνική Άμυνα», οργάνωση βενιζελικών αξιωματικών.

⁶⁸ **Ναυτικός αποκλεισμός** : Ο αγγλικός και γαλλικός στρατός επέβαλε το 1916 αυστηρό αποκλεισμό της Ελλάδας, για να υποχρεωθεί σε παραίτηση ο Κωνσταντίνος και να βγει η χώρα στον πόλεμο. Ο αποκλεισμός είχε σημαντικές οικονομικές συνέπειες.

⁶⁹ **«Σύμμαχοι»** : εννοούνται οι χώρες της Αντάντ (Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία και Ιταλία), στο πλευρό της οποίας επιδίωκε ο Βενιζέλος να πολεμήσει η Ελλάδα. Την Τριπλή Συμμαχία (ή Κεντρικές Αυτοκρατορίες : Γερμανία, Αυστροουγγαρία), υποστήριζε ο γερμανόφιλος βασιλιάς Κωνσταντίνος, προτείνοντας όμως ουδετερότητα.

⁷⁰ Για να μπορέσει μια χώρα να εκδώσει χαρτονόμισμα πρέπει να διαθέτει ίσης αξίας αποθέματα σε χρυσό ή ξένο συνάλλαγμα. Για να εκδώσει λοιπόν μια χώρα πρόσθετο χαρτονόμισμα πρέπει να αυξήσει τα αποθέματά της αυτά. Οι Σύμμαχοι, αντί να χορηγήσουν στην Ελλάδα χρηματικό δάνειο, κράτησαν τα χρήματα και επέτρεψαν στην Ελλάδα να εκδώσει χαρτονόμισμα ίσης αξίας με το δάνειο.

⁷¹ **Μικρασιατική εκστρατεία και καταστροφή (1919-1922)**: Ο Α΄ Παγκόσμιος λήγει με νίκη της Αντάντ, άρα και της Ελλάδας (1918). Υπογράφονται μια σειρά συνθήκες με εξοντωτικούς για τους ηττημένους όρους. Η Ελλάδα λαμβάνει με τις συνθήκες του Νειγύ (1919) και των Σεβρών (1920) την Ανατολική και Δυτική Θράκη και την περιοχή της Σμύρνης (χάρτης). Το 1919 αποβιβάζει στρατό στη Σμύρνη, για να καταλάβει την περιοχή και να διασφαλίσει την ελληνική παρουσία στις ακτές της Δυτικής Μ. Ασίας. Οι Τούρκοι υπό τον εθνικιστή ηγέτη τους Κεμάλ Ατατούρκ, δεν δέχονται την παραχώρηση της Σμύρνης και της Αν. Θράκης και αρχίζει η μικρασιατική εκστρατεία. Ο ελληνικός στρατός αρχικά επεκτείνεται με επιτυχία σε μεγάλο βάθος στο εσωτερικό της Μ.Ασίας. Το Νοέμβριο του 1920, όμως, ο Βενιζέλος χάνει στις εκλογές και η νέα αντιβενιζελική και φιλοβασιλική κυβέρνηση επαναφέρει το ανεπιθύμητο στην Αντάντ βασιλιά Κωνσταντίνο. Η δυσανεκτή Αντάντ εγκαταλείπει την Ελλάδα αβοήθητη στο μέτωπο της Μ. Ασίας. Η εκστρατεία συνεχίζεται με στόχο της κατάληψης της Άγκυρας, έδρας του Κεμάλ. Το εγχείρημα αποτυγχάνει, εξαιτίας στρατιωτικών και πολιτικών σφαλμάτων. Τον Αύγουστο του 1922 ο κατάκοπος ελληνικός στρατός δέχεται σφοδρή τουρκική αντεπίθεση και υποχωρεί προς τη θάλασσα. Οι Τούρκοι καταλαμβάνουν και πυρπολούν τη Σμύρνη, σφαγιάζοντας χιλιάδες αμάχους. Ο ελληνικός στρατός αποχωρεί από τη Μ. Ασία και την Αν.Θράκη μαζί με 1,500,000 Έλληνες, που καταφεύγουν ως πρόσφυγες στην Ελλάδα. Το 1923, με τη συνθήκη ειρήνης της Λοζάνης (1923) ορίζεται νέο σύνορο Ελλάδας-Τουρκίας ο ποταμός Έβρος και αποφασίζεται υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ των δύο χωρών.

5. Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΖΩΗ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1922-1936

Η Ανταλλαγή των Πληθυσμών⁷²

Μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή (1922) και τη Σύμβαση ανταλλαγής πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας (1923), έφτασαν στην Ελλάδα 1.230.000 Έλληνες και 45.000 Αρμένιοι, ενώ 610.000 μουσουλμάνοι έφυγαν για την Τουρκία. Ο Ελληνισμός της Μ. Ασίας έπαψε οριστικά να υπάρχει.

Η άφιξη και η αποκατάσταση των προσφύγων

⇒ Το ελληνικό κράτος έπρεπε να ξεπεράσει τις ανεπάρκειές του για να αντιμετωπίσει το προσφυγικό πρόβλημα (π.χ. αντιμετώπιση έξαρσης φυματίωσης-ελονοσίας 1923-4)

⇒ «Η πολιτική αστάθεια, τα μίση του διχασμού, η ανακήρυξη της δημοκρατίας, οι επεμβάσεις του στρατού και οι απόπειρες πραξικοπημάτων συσκοτίζουν το ζήτημα της αποτελεσματικότητας του κράτους και της διοίκησης»⁷³

⇒ Η αντίδραση του κράτους ήταν μάλλον επαρκής - αξιοποίησε :

- μουσουλμανικές περιουσίες (5-10 δισ δρχ.)
- εξωτερική βοήθεια (δάνεια).

6. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ⁷⁴**Οι παράγοντες που οδήγησαν στην οικονομική ανάπτυξη**

1. Εθνική ομοιογένεια (μειονότητες >7%)⁷⁵
2. Αγροτική μεταρρύθμιση (εφαρμογή νόμων του 1917, βλ. σελ.45-47)
3. Αστικοποίηση (1/3 πληθυσμού σε αστικά κέντρα)⁷⁶
4. Βελτίωση υποδομών –αναπτυξιακές πολιτικές
5. Συγκέντρωση Ελλήνων στο πλαίσιο του εθνικού τους κορμού (εξάλειψη ελληνικού κοσμοπολιτισμού) >> η Ελλάδα κύριο πεδίο οικονομικής δραστηριότητας⁷⁷
6. Θετική προσφορά προσφύγων (γνώσεις, πολιτισμός, εργατικότητα)⁷⁸

⁷² Με τη Σύμβαση της Λοζάνης (30 Ιανουαρίου 1923) αποφασίστηκε η υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Οι Έλληνες Ορθόδοξοι της Τουρκίας και οι Τούρκοι Μουσουλμάνοι της Ελλάδας υποχρεώθηκαν να εγκατασταθούν στην ομόθρησκη χώρα. Εξαιρέθηκαν οι Έλληνες κάτοικοι της Κων/πολης και των νησιών Ίμβρου και Τενέδου καθώς και οι μουσουλμάνοι της Δυτ. Θράκης. Με τη Σύμβαση ανταλλαγής παύει η μακράιων ελληνική παρουσία στη Μ.Ασία και Αν.Θράκη.

⁷³ Η περίοδος 1922-1936 ήταν ιδιαίτερα ταραγμένη : α) **πολιτική αστάθεια**: συνεχείς εναλλαγές κυβερνήσεων και εκλογικές αναμετρήσεις β) **τα μίση του διχασμού** : η διαίρεση της Ελλάδας σε βενιζελικούς και αντιβενιζελικούς/βασιλικούς, κληρονομιά της περιόδου του Εθνικού Διχασμού. γ) **η ανακήρυξη της δημοκρατίας** : το 1924 καταργήθηκε η βασιλευσμένη δημοκρατία και καθιερώθηκε η προεδρευόμενη δημοκρατία. Η μεταβολή του πολιτεύματος προκάλεσε έντονες αντιδράσεις των φιλοβασιλικών και αντιπαραθέσεις δ) **οι επεμβάσεις του στρατού και οι απόπειρες πραξικοπημάτων** : ο στρατός είχε αναδειχθεί σε καθοριστικό παράγοντα της πολιτικής ζωής και παρενέβαινε διαρκώς. Τα κινήματα ήταν πολλά, είτε από βενιζελικούς είτε από αντιβενιζελικούς αξιωματικούς. Όλα αυτά συνθέτουν ένα σύνθετο και ταραγμένο πολιτικό σκηνικό, σε μια περίοδο που το προσφυγικό πρόβλημα απαιτούσε αποτελεσματικές κινήσεις.

⁷⁴ **Μεσοπόλεμος** : η εικοσαετία μεταξύ των δύο παγκοσμίων πολέμων : 1919-1939 (για την Ελλάδα : 1922-1940)

⁷⁵ Η Εθνική ομοιογένεια επιτεύχθηκε χάρη στην ανταλλαγή των πληθυσμών.

⁷⁶ Η βιομηχανική ανάπτυξη και η εγκατάσταση των προσφύγων στα αστικά κέντρα ενίσχυσαν την αστικοποίηση.

⁷⁷ Δεν υπήρχαν πλέον αλύτρωτοι Έλληνες στο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου. Το παροικιακό κεφάλαιο συγκεντρώθηκε στο ελληνικό κράτος με ευεργετικές συνέπειες για την ελληνική οικονομία.

⁷⁸ Αναλυτικά για την προσφορά των προσφύγων γίνεται λόγος στο τρίτο κεφάλαιο, σελ.168-171.

7. ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ⇒ **Μικρασιατικός πόλεμος >>> προσφυγικό πρόβλημα >>> ανάγκη επενδύσεων στις υποδομές**

	ΕΤΑΙΡΕΙΕΣ	ΕΡΓΑ	ΣΗΜΑΣΙΑ
Έργα στην περιοχή Αθηνών (1.000.000 πληθυσμός με πρόσφυγες)	Αμερικανική ΟΥΛΕΝ	Κατασκευή φράγματος και τεχνητής λίμνης Μαραθώνα	⇒ Λύση προβλήματος ύδρευσης Αθήνας (ανεπαρκές το Αδριάνειο υδραγωγείο)
	Βρετανική ΠΑΟΥΕΡ	Μονάδες παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος Δίκτυο αστικών συγκοινωνιών (ηλεκτροκίνητα τραμ-λεωφορεία)	
	Γερμανικές εταιρείες	τηλεφωνικό δίκτυο Δρόμοι Διευθετήσεις χειμάρρων	⇒ αντιμετώπιση καταστροφών από πλημμύρες
Έργα σε άλλες περιοχές		εγγειοβελτιωτικά έργα σε αγροτικές περιοχές	⇒ Αύξηση καλλιεργούμενων εδαφών

8. Η ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

στόχοι
αίτημα Ελλάδας στην Κ.Τ.Ε. ⁷⁹ για πρόσθετο δάνειο (1927) >>> ίδρυση κεντρικής τράπεζας ⁸⁰ για :
■ διαχείριση χρεών ■ έκδοση χαρτονομίσματος ■ ενιαία εφαρμογή κυβερνητικής οικονομικής πολιτικής

Ίδρυση Τράπεζας της Ελλάδος (Μάιος 1927)

Αποτελέσματα
■ Σταθερές ισοτιμίες δραχμής με ξένα νομίσματα ■ Έκδοση χαρτονομίσματος με αποθέματα σε χρυσό και συνάλλαγμα⁸¹ ■ Μετατρεψιμότητα νομίσματος σε χρυσό⁸² ■ Δημοσιονομική «ευφορία» ■ Αύξηση πιστοληπτικής ικανότητας κράτους ■ Ενίσχυση εισροής συναλλάγματος και επενδύσεων⁸³ ■ Έγιναν δυνατές οι πρωτοβουλίες του Βενιζέλου (1928-32)

1932 : η μεγάλη οικονομική κρίση του 1929 φτάνει στην Ελλάδα

⁷⁹ **Κοινωνία των Εθνών** : διεθνής οργανισμός που ιδρύθηκε το 1920, μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, πρόγονος του σημερινού Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών. Στόχος του η διασφάλιση της παγκόσμιας ειρήνης και η ειρηνική επίλυση των διαφορών. Αποδείχθηκε ανίσχυρος και διαλύθηκε τις παραμονές του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου, αποτυγχάνοντας να εμποδίσει την επεκτατική πολιτική του Χίτλερ και του Μουσολίνι.

⁸⁰ Η κεντρική τράπεζα μιας χώρας είναι κρατική και ασχολείται με την έκδοση του νομίσματος, τη διαχείριση των κρατικών δανείων και την επίβλεψη των άλλων τραπεζών.

⁸¹ Για να μπορέσει μια χώρα να εκδώσει χαρτονόμισμα που θα αναγνωρίζεται στις διεθνείς συναλλαγές με μια σταθερή αξία, πρέπει να διαθέτει ίσης αξίας αποθέματα σε χρυσό ή ξένο συνάλλαγμα. Αλλιώς, το νόμισμα χάνει την αξία του σε σχέση με τα ξένα (διολίσθηση, υποτίμηση). Η Τράπεζα της Ελλάδος κατόρθωσε, συγκεντρώνοντας τέτοια αποθέματα, να σταθεροποιήσει την αξία του νομίσματος σε σχέση με τα ξένα νομίσματα.

⁸² Η μετατροπή του νομίσματος σε χρυσό, η αγορά δηλαδή χρυσού από την Τράπεζα της Ελλάδος, της έδωσε τη δυνατότητα να αυξάνει τα αποθέματά της σε χρυσό και έτσι να στηρίζει την αξία της δραχμής, να διατηρεί σταθερή την ισοτιμία της έναντι των ξένων νομισμάτων.

⁸³ Η βελτίωση της αξιοπιστίας της χώρας μας και παράλληλα το πρόσφορο έδαφος για επενδύσεις, λόγω του προσφυγικού προβλήματος, δημιούργησε κλίμα κατάλληλο για ξένες επενδύσεις. Πολλές ξένες εταιρείες επένδυσαν σε έργα της περιόδου (βλ. προηγούμενο κεφάλαιο) ή ίδρυσαν υποκαταστήματά τους στην Ελλάδα.

9. Η ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ 1932

Η εκδήλωση της κρίσης στην Ελλάδα

1929 : κραχ χρηματιστηρίου Νέας Υόρκης⁸⁴ >>> παγκόσμια οικονομική κρίση

1932 : οι συνέπειες της κρίσης φτάνουν στην Ελλάδα (εποχή ευημερίας⁸⁵)

αποτυχημένες κυβερνητικές προσπάθειες για αποτροπή κρίσης >>> εξάντληση αποθεμάτων σε χρυσό και συνάλλαγμα⁸⁶

Άνοιξη 1932 :

- αναστολή μετατρεψιμότητας εθνικού νομίσματος⁸⁷
- αναστολή εξυπηρέτησης εξωτερικών δανείων (=πτώχευση⁸⁸)

Η αντιμετώπιση της κρίσης : κρατικός παρεμβατισμός

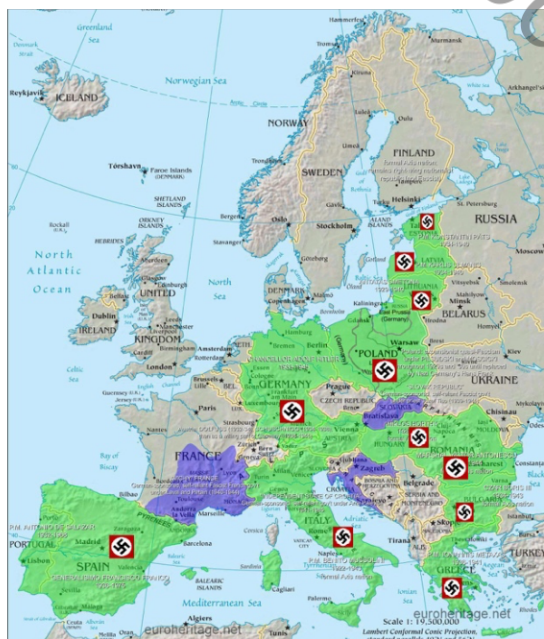
- ισχυρός κρατικός παρεμβατισμός⁸⁹ (ιδίως στις εξωτερικές συναλλαγές)
- πολιτική προστατευτισμού(>>αυτάρκεια)
- κλειστή οικονομία(όχι ελεύθερες οικονομικές συμφωνίες)

Η μέθοδος του διακανονισμού «κλήριγκ»

- ⇒ Οι διεθνείς συναλλαγές με βάση διακρατικές συμφωνίες
- ⇒ Κοστολόγηση των προς ανταλλαγή προϊόντων
- ⇒ ισοσκελισμός αξίας εισαγωγών – εξαγωγών (ειδικοί λογαριασμοί)
- ⇒ θετικά στοιχεία.

Οι πολιτικές επιπτώσεις της κρίσης

- κυριαρχία ολοκληρωτικών καθεστώτων στην Ευρώπη (δικτατορίες-φασισμός)⁹⁰
- 4 Αυγούστου 1936 δικτατορία Μεταξά

Τα ολοκληρωτικά καθεστώτα στην Ευρώπη τις παραμονές του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου (1939) : Γερμανία, Ιταλία, Ισπανία, Πολωνία, Λιθουανία, Εσθονία, Λετονία, Ουγγαρία, Ρουμανία, Βουλγαρία, Ελλάδα.

⁸⁴ Η απότομη πτώση της τιμής των μετοχών στο χρηματιστήριο της Ν. Υόρκης τον Οκτώβριο του 1929 προκάλεσε χρεοκοπία πολλών επιχειρήσεων και γενική κατάρρευση της αμερικανικής οικονομίας. Η κρίση διαδόθηκε γρήγορα στην Ευρώπη και σε όλο τον κόσμο.

⁸⁵ Η κρίση βρήκε την ελληνική σε καλή κατάσταση, λόγω των ευνοϊκών συγκυριών που περιγράφονται στα τρία προηγούμενα μαθήματα.

⁸⁶ Η ελληνική κυβέρνηση προσπάθησε, διαθέτοντας τα αποθέματα σε χρυσό και συνάλλαγμα, να στηρίξει τη σταθερότητα του εθνικού μας νομίσματος και να αποφύγει τις επιπτώσεις της κρίσης, χωρίς όμως επιτυχία.

⁸⁷ Η εξάντληση των αποθεμάτων της χώρας σε χρυσό και συνάλλαγμα οδήγησε τη δραχμή σε απώλεια της αξίας της. Έτσι, έπαψε να μετατρέπεται σε ξένα νομίσματα ή χρυσό.

⁸⁸ Για δεύτερη φορά, μετά το 1893, η Ελλάδα δήλωσε την αδυναμία της να αποπληρώσει τα εξωτερικά της δάνεια.

⁸⁹ **Κρατικός παρεμβατισμός** : η συνεχής παρέμβαση του κράτους στην οικονομική ζωή, με νόμους, περιορισμούς, δασμούς κλπ. Η οικονομία χάνει το φιλελεύθερο χαρακτήρα της, γίνεται κλειστή, ώστε να μην επηρεαστεί από τη διεθνή κρίση.

⁹⁰ Γερμανία (Χίτλερ), Ιταλία(Μουσολίνι), Ισπανία (Φράνκο) και άλλα κράτη αποκτούν αυταρχικά δικτατορικά πολιτεύματα. Η επιβολή τους επιτυγχάνεται κυρίως με την εκμετάλλευση της οικονομικής αδυναμίας των λαών και την υπόσχεση ενός καλύτερου μέλλοντος (μεσσιανικά κινήματα).